

ללטף את האי-רציונלי

מיכאל רייך: כל הנחלים הולכים אל הלב, הוצאת ספרי 'עתון 77', 2014, 229 עמ'

כשקראתי את שבעת סיפורי הספר, עברו בי שלוש תחושות: האחת - שיש בהם יסוד אי-רציונלי (ולפעמים הייתי אומר אפילו מיסטי), אבל במסגרת המובנת לנו מאוד, בקונטקסט יומיומי, וכמו על דרך השגרה. התחושה השנייה - שיש בהם ניסיון להדגיש את הצד היפה והאופטימי שבהווייתנו, אבל בצורה מפוכחת ומתוך ראיית העובדות לאשורן בלא לייפותן. הרגשתי שיש משהו בסיפורים שמבטא רצון מטפיזי שהכל יסתיים בטוב. התחושה השלישית קשורה למוטיב המושיע. הרצון הטוב לפעול ולהושיע בולט בסיפורים ועם זאת שזורה בהם התובנה הדקה והעצובה כי באופן אמיתי אין ביכולתנו להושיע בהיותנו בני אנוש ובני חלוף. הישועה האמיתית מצויה בגאולת הנפש או אם נרצה בחיי נצח, והלא הדבר נבצר מאיתנו. אבל, כאמור, למרות ההכרה כי אין בידנו להושיע טוטלית, הרוח אינה נופלת מכך והרצון הטוב לעזור מצוי עמוק בנשמתנו. שלוש התחושות הללו - וברור שהן קשורות ביניהן - הובילו אותי לשמו של הקובץ - "כל הנחלים הולכים אל הלב".

מה רוצה לומר לנו מיכאל רייך? איזה תובנה הוא רוצה להעביר?

הוא רוצה לומר לנו, להבנתי, כי על מציאותנו צריך להתבונן דרך הלב ולא דרך השכל; יש לצמצם למינימום את הפער בין הראייה השכלתנית את הטבע לבין הבנת הטבע דרך הלב. ובמילים אחרות, הכותב רוצה למתן את ההתבוננות הלוגית, הרציונלית, הקרה-משהו, ולהפנות את לבנו אל היסודות האנושיים שבהווייתנו. הוא מבקש לומר כי אין לתפוס את ההיבטים האירציונליים בדרך רציונלית גרידא אלא דווקא בדרך אנושית; את האירציונלי יש לשפוט דרך האנושי ולא דרך המתמטי. יש להוקיר את האי-רציונלי ואולי אף ללטף אותו. מציאותנו הרי היא בסופו של חשבון תערובת של רציונלי ואירציונלי ומשימתנו היא, כך אומר לנו הכותב, לראות את האי רציונלי דרך שערי הלב, כלומר באנושיות, והכל ברוח אמרתו של טולסטוי - שאלוהים העניק לנו את הרגש כדי שנוכל להתרחק מהשכל, כדי שנשכיל - אם אפשר לומר כך - לשים אותו במקום. ואכן הסיפורים כולם אפופים אנושיות, ומיכאל רייך חושף בהם התבוננות מעמיקה בדמויות, התבוננות המהולה בתוגה מסוימת אך מלאת אופטימיות, המודעת לכך כי היסוד האנושי הוא שביר-משהו, באשר אנושיותנו היא שברירית.

כמה דוגמאות להמחשת הדברים הללו:

בסיפור הראשון "תה של עשר", אלתר, שהוא איש דתי ונשוי לא באושר, פונה אל קורא בכף יד, אף שהוא מודע לכך שזאת אינה דרכם של יהודים שומרי מצוות. בסיום האופטימי של הסיפור נכתב: "ברגע זה ממש, הבחין אלתר בדמות לבנה כשלג מטושטשת מעט, ערטילאית, מרחפת מעליו, מחייכת ובידיה זר פרחים לבנים. הוא נשא עיניו אל על וידע כי בורך".

בפרולוג של הסיפור "סמוי מן העין, צורב מן הרוח" מתוודה הכותב כי הוא רוצה "לברוא לאמנון, אשר איבד את תרצה בתו האהובה, גורל טוב יותר". חשיפת הכוונה היא בבחינת גילוי רצונו של הכותב לומר כי בכל אחד מקנן "המושיע". בסיפור זה מסופר על מתן תל צור, שניחן בתכונה אי-רציונלית: הוא "מסוגל לקרוא מחשבות אדם עד לטווח של חמישים פסיעות ממנו". בזכות כך הוא מצליח להניא אב שכול אפוף יגון מלסיים את חייו. ולא רק שהוא מצילו, הוא אף הופך בעצמו לרופא, שההושעה היא מעצם מהותו. אבל גם באצטלת עיסוקו המדעי

למהדרין, הוא תוהה: "האפשר שחיינו בקיבוץ לא נועדו אלא כדי שישמש מתווך שבין האב החי והבת המתה? מי חכם ויידע?" ואכן, אין יודע, וכאמור אין לקבל ללא עוררין את מרות השכל הטוען שהכל מקרי. בסיפור "אגדת עם אינדיאנית או: הנער מווילמונט" המוזרות כה בולטת עד כי אין כמעט מה להרחיב, שהרי הוא עוסק בגורלותיהם המצטלבים של נער שהוא ספק דוב, ושל דוב שהוא ספק נער.

בסיפור "סודות" האמא מושיעה את הבן מהרהוריו, ובסיפור "ייסורי הצלם הצנוע בתבל" רוצה גיבור הסיפור לצלם את בורא העולם, ואף משוכנע בקיומו כדמות מטושטשת המופיעה בצילומיו.

בסיפור האחרון, "הנבואה שהגשימה את עצמה", מתייסר חנוך עמוקות על שהתפתה לירות לעבר בונקר של האויב - משום שהתחוויר כי הרג ילד, ואין לו ספק כי "במוקדם או במאוחר הוא יבוא על עונשו".

דרך הסיפורים הללו, העוסקים כאמור בטבע האנושי מתוך מבט מעמיק, אוהד, חומל ואופטימי, מעביר לנו מיכאל רייך את התובנה שעלינו להביט על מציאותנו בטבע בדרך מאוזנת ולא שכלית בלבד; בדרך שבה היסודות האי רציונליים אינם נשפטים בעיניים רציונליות אלא בעיניים אנושיות, כי בטבענו האנושי מהולים יסודות אי רציונליים ונטועים בו ראייה אופטימית ורצון טוב להושיע.

את התובנה הזאת מעביר לנו רייך לא רק בתוכנם של הסיפורים אלא אף בצורה, בנימה, בטון, בסגנון הלכאורה פשוט, ובשפה עדינה, מלטפת ועשירה.

כך הן בתוכן והן בצורה מתגלה הכבוד הגדול שיש לכותב לכל מה שאנושי בהווייתנו.

לסיכום, אני רוצה לומר כי ההתבוננות המעמיקה בטבע האנושי, הפשטות (במובן העמוק) שבה מתנגנת העלילה עד שהיא מתעצמת לשיאה, שגם הוא פשוט במובן העמוק, והשילוב המיוחד שבין הארצי היומיומי עם ה"מחשבה המרחיקה לכת", תוך שילוב אלמנטים שהם ספק נסיים ספק מיסטיים - כל אלה כשהם מסופרים בשפה עברית עשירה וקולחת - מעצימים את התענוג הספרותי.

אני רוצה לסיים בציטוט הלקוח מסוף הסיפור האחרון, הממחיש היטב, לטעמי, את הדברים: "רק כעבור שלושים שנה מאז הטיוח המואר עם חנוך עזריה, העליתי בכתב על גבי דפים אחדים את סיפורו של איש שכוח אחד, שנגע בחיים ובמוות בדרכו המיוחדת. סיפור שידע לרגש ולטלטל. יהי לו על כן זיכרון זה, למצבה".

במילים אחרונות אלו מחזיר אותנו מיכאל רייך להרהר שוב במוטיב המושיע; אף שאין בידנו - חרף כל רצוננו - להושיע הושעת אמת, הרי שיכולים אנו מתוך אהבת אנוש ומתוך אהבת הספרות להנציח את כל מה שאנושי בנו.

צדוק עלון